

‘Louter een spel met woorden’

Cornelia Brinkman en *De Schone Zakdoek*

1941 • 75 JAAR DE SCHONE ZAKDOEK • 2016

De laatste twee dubbelnummers van *De Schone Zakdoek*, het clandestiene Utrechtse literaire tijdschrift in een oplage van één exemplaar, samengesteld en geredigeerd door Gertrude Pape en Theo van Baaren, bevatten bijdragen van ene Cok Brinkman, een naam die weinig mensen iets zal zeggen. Wie was zij? Hoe raakte zij betrokken bij *De Schone Zakdoek*, waaruit bestaan haar bijdragen en wat heeft zij verder geschreven? Als dochter van Brinkman stel ik haar graag nader aan u voor.

door Antoinette Verburg

Cok Brinkman, 1943

Cornelia Brinkman werd op 21 november 1916 geboren in Delft, als derde kind van orthodox-protestantse ouders. Zij had twee oudere zussen en kreeg nog drie jongere zussen en vier jongere broers. Haar vader, die zich had opgewerkt van fabrieksjongen tot wethouder, liet zijn gezag graag gelden.

Cornelia had moeite met zijn starre opvattingen, maar was gesteld op zijn spontane voordrachten uit negentiende-eeuwse dichters. Zij was de enige van de zes dochters die naar het – openbare – gymnasium ging en vervolgens ging studeren. In oktober 1939 slaagde zij aan de universiteit van Leiden voor haar kandidaatsexamen Nederlands. Hierna brak zij haar studie om financiële redenen af en vond ze een baan bij uitgeverij A.W. Sijthoff. Ze beoordeelde er manuscripten (o.a. van Ferdinand Langen en Ab Visser), schreef recensies voor het maandblad *Nederlandsche Bibliographie*, verving enige tijd de redacteur van dit maandblad, en leverde bijdragen aan *Brinkman's Cumulatieve Catalogus van Boeken* (geen familie). Toen ze in augustus 1941 salarisverhoging kreeg, verliet zij het ouderlijk huis in Delft om aan het Plantsoen in Leiden op kamers te gaan wonen, dicht bij haar werk. Deze stap betekende voor haar een bevrijding uit het benauwende ouderlijk huis met de orthodoxe, autoritaire vader.

Cadavres exquis

Brinkman hield vrijwel haar hele leven een dagboek bij. Helemaal is een groot deel hiervan, op haar eigen verzoek, na haar dood vernietigd, waaronder het gedeelte uit de bezettingstijd. Hierdoor is veel informatie over haar betrokkenheid bij *De Schone Zakdoek* verloren gegaan. Toch geven andere bronnen kleine aanwijzingen en heb ik als dochter nog vage herinne-

ringen aan wat zij er, met name na het uitkomen van *De Schone Zakdoek*-bloemlezing in 1981, over vertelde.¹⁵

Een van de kleine aanwijzingen is te vinden in een dagboekje van L.Th. Lehmann, die vanaf mei 1941 bij *De Schone Zakdoek* betrokken was. In dit Franstalige dagboekje noteerde de toen 21-jarige Lehmann dat hij op 24 januari 1942 op zoek was gegaan naar woonruimte in Leiden en dat zijn keuze was gevallen op een kamer in het huis waar ‘mademoiselle Brinkman’ ook woonde.¹⁶ Enkele dagen eerder had hij de directeur van Sijthoff gesproken, o.a. over een baantje bij *Brinkman's Catalogus*, dus vermoedelijk had Lehmann via Sijthoff al met Brinkman kennisgemaakt. In juni 1942

Louis Lehmann, 1943

schreef Lehmann in zijn dagboekje dat hij het laatste halfuur van de werkdag op het kantoor van Sijthoff had besteed aan het schrijven van een ‘cadavre exquis’, samen met Brinkman en een derde collega. Hij merkte daarbij op dat vooral ‘Mlle Brinkman’ een sterke surrealist was.¹⁷ Het schrijven van dergelijke ‘cadavres exquis’ was een van de activiteiten van de vrienden die op de maandagavonden bij Pape en Van Baaren aan de Bemuurde Weerd bijeenkwamen en er zijn diverse exemplaren in *De Schone Zakdoek* opgenomen. Lehmann was een van de vrienden die hieraan meededen en het was dan ook zonder twijfel Lehmann die zijn collega/huisgenoot Brinkman informeerde over het bestaan van *De Schone Zakdoek*.

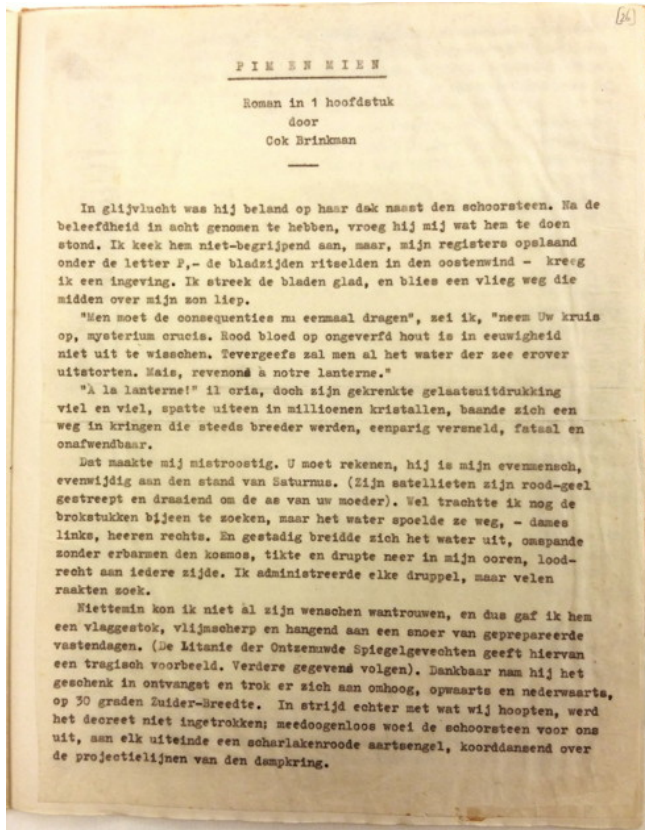
Absurde affecten

Brinkmans bijdragen aan *De Schone Zakdoek* bestaan uit het verhaal ‘Pim en Mien’ in het dubbelnummer 33/34 (dec 1943/jan 1944) en negen decalcomanieën (‘inktvlakken’ met titel) in het dubbelnummer 35/36 (feb-mrt 1944).¹⁸ Lehmann nam deze bijdragen vanuit Leiden mee naar Utrecht.¹⁹ Zelf heeft Brinkman de bijeenkomsten aan de Bemuurde Weerd nooit bijgewoond.

Het verhaal ‘Pim en Mien’, of liever gezegd de ‘roman in 1 hoofdstuk’ zoals de subtitel luidt, is voorzien van zes illustraties in de vorm van collages en tekeningen, ook van de hand van Brinkman. Gezien de ‘surrealistische’ aard van het verhaal is het onmogelijk een samenvatting te geven, maar geïnteresseerden bevel ik van harte aan om het te lezen op de website die aan het eind van dit artikel wordt genoemd.

‘Pim en Mien’ lijkt qua structuur op een ‘gewoon’ verhaal, maar de lezer wordt voortdurend verrast met onverwachte woorden, begrippen, citaten etc.. Piet Calis noemt ‘Pim en Mien’ dan ook het duidelijkste voorbeeld van de voorkeur van *De Schone Zakdoek*-schrijvers voor ‘vervreemde elementen en zelfs ronduit absurde effecten’.²⁰ Ik meen dat zij sommige woorden voor het verhaal uitkoos

door lukraak een boek open te slaan en blindelings een woord aan te wijzen, een spel dat zij mij in mijn kindertijd ook bijbracht. Ook zijn in 'Pim en Mien' elementen uit haar eigen leven verwerkt, in de tekst zelf, maar met name ook in de illustratie getiteld 'Ooggetuige-verslag'. Rechts onderaan op deze tekening is bijvoorbeeld de schoolbank met inktptot te zien die ook een rol speelt in haar latere autobiografische verhaal 'De bekering'.

Eerste blad van typoscript van 'Pim en Mien'

'Ooggetuige-verslag', illustratie bij 'Pim en Mien'

De aanduiding 'surrealistisch' die anderen aan het verhaal hebben gegeven, heeft Brinkman zelf nooit in dit verband gebruikt zonder deze door middel van een vraagteken of aanhalingstekens in twijfel te trekken of voor rekening van anderen te laten. Zo beloofde zij in 1949 Adriaan Roland Holst hem ooit eens 'het dwaze, surrealistische (?) verhaal "Pim en Mien"' te sturen. Zij voegde eraan toe dat dit verhaal 'een experiment, louter een spel met woorden' was.²¹

Decalcomanieën

Het laatste dubbelnummer van *De Schone Zakdoek* bevat tientallen decalcomanieën van Gertrude Pape, maar ook negen exemplaren van Brinkman, zes van Lehmann en vier van Carry van den Heuvel. Brinkmans 'inktvlekken', zoals zij ze zelf noemde, zijn gemaakt volgens de Rorschach-methode: het papier werd met één of twee kleuren inkt besprenkeld, dubbelgevouwen en weer geopend, zodat een symmetrische vlek ontstond. Daarna volgde het onderdeel waar het allemaal om begonnen was: het bedenken van de titel. Bij haar decalcomanieën in *De Schone Zakdoek* zijn de titels nog redelijk eenvoudig ('Offergave', 'De tuinpoort' etc.), al is er ook een exemplaar bij met Griekse letters, die niet door iedere lezer worden begrepen. Naast de decalcomanieën in *De Schone Zakdoek* zijn van Brinkman echter nog 83 ongepubliceerde exemplaren bewaard gebleven, waarvan de titels variëren van één woord tot hele zinnen (bijvoorbeeld 'Twee boze geesten betwisten elkaar bij voorbaat de ziel van de eerstvolgende melancholicus die zich van het rustieke bruggetje af verdrinken zal').²²

De decalcomanieën van Brinkman vertonen enkele overeenkomsten met die van Lehmann, zoals het kleurgebruik en de handgeschreven titels. Ook gebruikte Brinkman voor drie van haar negen decalcomanieën exact dezelfde soort velletjes papier als Lehmann voor zijn exemplaren: de grauwwitte kleur en het formaat komen overeen. Veel van Brinkmans ongepubliceerde exemplaren zijn eveneens op dergelijk papier vervaardigd. Doordat ik de achterkant hiervan kon bekijken, ontdekte ik dat dit papier afkomstig is van Sijthoff. Hebben Lehmann en Brinkman wellicht, net als het eerder genoemde 'cadavre exquis', ook de decalcomanieën op het kantoor van Sijthoff zitten maken? Een grappig detail is in ieder geval dat beiden een decalcomanie hebben gemaakt waarin 'twee rupsen' figureren. Bij Lehmann luidt de titel 'Twee rupsen betwisten elkaar een bloem' en bij Brinkman 'Platonische liefde van twee rupsen'.

Een van Brinkmans decalcomanieën

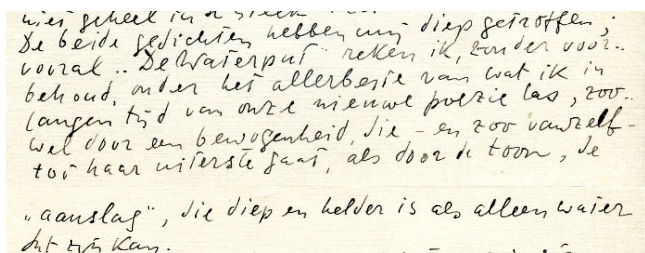
Omdat *De Schone Zakdoek* in een oplage van één exemplaar werd vervaardigd, kon zij de decalcomanieën die daarin

waren geplaatst niet aan anderen laten zien, maar de overige 83 exemplaren leende zij begin 1949 uit aan A. Roland Holst, die zich er enthousiast over uitliet. Hij schreef haar: 'Mag ik je "Inktvlekproducten" nog even houden? Ik heb ervan genoten en herhaal dat genot graag nog eens. Wat zijn er wonderlijke resultaten bij! En je hebt een ware gave om in de titels creatief te worden.'²³

Overig werk

Vanaf eind 1939 schreef Brinkman korte, veelal positieve recensies voor de *Nederlandsche Bibliographie*. Naast kinderboeken recenseerde zij werk van onder anderen Victor van Vriesland, Jan Greshoff, Albert Helman, Anna Blaman en Arthur van Schendel. Begin 1948 was Brinkman een van de eerste recensenten die een positieve beoordeling schreef van de in 1947 uitgekomen roman *De Avonden* van Gerard Reve (toen nog Simon van het Reve). Uitgeverij Sijthoff legde deze positieve recensie, samen met een negatieve recensie van de hand van Rico Bulthuis, voor aan Reve, met het verzoek erop te reageren. Beide recensies en de reactie van Reve werden gepubliceerd in de *Nederlandsche Bibliographie*. Reve noemde Brinkmans recensie 'informatief'.²⁴

In april 1949 debuteerde Brinkman als dichteres in twee tijdschriften tegelijk, namelijk met 'De kunstenaar' in *Ad Interim* (maandblad voor letterkunde) en met 'In memoriam F.L.B.' in *De Nieuwe Stem* (maandblad voor cultuur en politiek). In oktober van dat jaar volgden nog drie gedichten in *Ad Interim*. Adriaan Roland Holst was onder de indruk: '[...] vooral "De Waterput" reken ik, zonder voorbehoud, onder het allerbeste van wat ik in lange tijd van onze nieuwe poëzie las, zowel door een bewogenheid, die – en zo vanzelf – tot haar uiterste gaat, als door de toon, de "aanslag", die diep en helder is als alleen water dat zijn kan'.²⁵

wier geheel nu a sieren
De beide gedichten hebben mij diep getroffen.
vooral .. De Waterput .. reken ik, zonder voor-
behoud, onder het allerbeste van wat ik in
lange tijd van onze nieuwe poëzie las, zoo-
wel door een bewogenheid, die – en zo vanzelf-
toe haar uiterste gaat, als door de toon, de
"aanslag", die diep en helder is als alleen water
dat zijn kan.

Fragment uit brief van A. Roland Holst, 1-6-1949

Op aanraden van Roland Holst verhuisde Brinkman eind 1949 naar de Pauwhof, een landhuis in Wassenaar dat destijds een toevluchtsoord was voor kunstenaars die zich daar ongestoord aan hun werk konden wijden. Op haar verzoek werd haar vaste dienstverband bij Sijthoff beëindigd, waarna zij uitsluitend nog als freelance vertaalster voor Sijthoff werkte. Op de Pauwhof bleef zij tot kort voor haar huwelijk wonen. Ze vertoefde er onder anderen tussen de schrijvers J.C. Bloem, C. Buddingh', P.N. van Eyck, Jan Greshoff, A. Marja en Ab Visser. Bovendien ontmoette zij daar de classicus Ton Verburg, met wie zij in 1953 in het huwelijk trad.

Brinkman vertaalde een tiental Engelse boeken, waaronder *The Labours of Hercules* (*De werken van Hercules*) van Agatha Christie en twee boeken van Daphne du Maurier, te weten de roman *My Cousin Rachel* (*Rachel*) en de verhalenbundel *The Apple Tree* (*Kus mij nog eens, vreemdeling*). In de laatstgenoemde staat onder meer het verhaal 'The birds', dat de basis zou vormen voor de gelijknamige Hitchcock-film.

In september 1960 verscheen in *De Nieuwe Stem* haar verslag van de lezing 'Leven en Literatuur' van Martinus Nijhoff, op basis van haar dagboekantekeningen uit 1938. In februari 1961 volgde, ook in *De Nieuwe Stem*, haar autobiografische verhaal 'De bekering'. Enkele andere autobiografische verhalen stuurde zij ter beoordeling aan Maria van der Steen (ps. van Annie Peper) en Simon Carmiggelt, die beiden positief reageerden. Door privéomstandigheden kwam het echter niet tot publiceren. In 1988 overleed Brinkman op 71-jarige leeftijd in haar woonplaats Den Haag.

In 2014 werd de website <www.corneliabrinkman.nl> in het leven geroepen waarop een deel van Brinkmans werk is te lezen, en in 2016, haar honderdste geboortjaar, verscheen het bundeltje *De Waterput: gedichten en verhalen van Cornelia Brinkman*, dat naast 'De bekering' vier andere autobiografische verhalen en twaalf gedichten bevat. In de toekomst wordt nog meer onbekend werk van Brinkman gepubliceerd.

Dit is tevens een bijdrage in het kader van 75 JAAR DE SCHONE ZAKDOEK, dat immers in 1941 startte. Zie ook het artikel over Jan Wit en 'Stichtelijk Letterennieuws', p. 7.

« Utrecht in citaten »

Ik zou verdomd graag weer eens naar Utrecht willen, maar dat mag niet want bij christenmensen mag ik niet komen en alle joden zijn weg.

Claartje van Aals, Als ik wil kan ik duiken...

I am very happy in Utrecht, happier than any Scotsman since my worthy friend Mr Dalrymple was here. I have many acquaintances, and all the people of distinction receive me with great politeness.

James Boswell

Colofon

© Berust bij de auteurs der afzonderlijke bijdragen.

Redactie

Niels Bokhove (ook opmaak), Hans Heesen (ook eindredactie).
Medewerkers aan dit nummer: Marijke van Dorst, Paul Franssen,
Pia de Jong, Ida Pfeiffer †, Jannelies Smit, Antoinette Verburg.
Deadline volgende nummer: 1-3-2017.
Kopij naar nbokhove@inter.nl.net en/of hans.heesen@gmail.com.

Afbeeldingen

Utrecht-panorama in titel: naar schilderij van Joost Cornelisz.
Droochsloot, ca. 1665.

Uitgever

St. Salon Saffier, Nachtegaalstraat 55B, 3581 AD Utrecht
030 6701020, www.salonsaffier.nl.
Informatie en opgave abonnement: info@salonsaffier.nl.
Donaties: NL83 INGB 0005 0658 06, o.v.m. 'Boekhouder'.
ISSN 2212-6759.

Gedrukte exemplaren zijn uitsluitend te koop bij Antiquariaat
Hinderickx & Winderickx, Oudegracht 234, Utrecht, 030
2322771, info@hinderickxenwinderickx.nl. Hier ook deeltjes uit
de reeks *De Utrechtse Boekhoudpers*.

Noten

Shakespeare

- ¹ Louis P. Alexander, *The Autobiography of Shakespeare: A Fragment* (Headley Brothers, London 1911), p. 58.
- ² Zie Samuel Schoenbaum, *William Shakespeare: A Compact Documentary Life*, rev. ed. (Oxford University Press, Oxford 1987), p. 14-22.
- ³ Zie o.m.: A.J. Hoenselaars, 'Engelse toneelspelers voeren in Utrecht *De werken van Hercules* op', in *Een theatergeschiedenis der Nederlanden: Tien eeuwen drama en theater in Nederland en Vlaanderen*, ed. R.L. Erenstein et al. (Amsterdam University Press, Amsterdam 1996), p. 142-147.
- ⁴ Zie het fragment uit de annalen van John Stowe, zoals geciteerd op www.lostplays.org/Forces of Hercules, The.
- ⁵ Stowe, op www.lostplays.org.
- ⁶ Zoals op een schilderij van die titel uit 1746, van Balthasar Nebot. Zie www.artnet.com. Zie ook het artikel op www.lostplays.org.
- ⁷ Zie Schoenbaum, *William Shakespeare...*, p. 116.
- ⁸ Zie Schoenbaum, *William Shakespeare...*, p. 94-117.
- ⁹ Robert Greene, *Groatsworth of Wit*, geciteerd in Schoenbaum, *William Shakespeare...*, p. 151.
- ¹⁰ Schoenbaum, *William Shakespeare...*, p. 116.
- ¹¹ Mijn vertaling; zie 'The Swan Theatre', shakespeare.let.uu.nl/swanlatijn.htm. De Latijnse bron is Arendt van Buchell, *Adversaria*, MS 842 van de Utrechtse Universiteitsbibliotheek, fol. 131v-132v. Zie daarvoor ook: bc.library.uu.nl/shakespeare-and-swan.
- ¹² Eric Sams, "My Name's Hamlet, Revenge": Why Two Dutchmen have the answer to the riddle of Shakespeare's early *Hamlet*, *Times Literary Supplement* 22 sept. 1995; on-line op ericsams.org/.
- ¹³ Zie Johan Gerritsen, 'The Swan Theatre Drawing: A Review', shakespeare.let.uu.nl/swan.htm.
- ¹⁴ Zie Paul Franssen, 'De Witt, van Buchell, the Wooden O, and the Yellow M', *Renaissance Go-Betweens: Cultural Exchange in Early Modern Europe*, ed.

Andreas Höfele and Werner von Koppenfels (De Gruyter, Berlin 2005), p. 78-87.

Cornelia Brinkman

- ¹⁵ C. Buddingh', Gertrude Pape, Theo van Baaren (selectie), *De Schone Zakdoek. Onafhankelijk tijdschrift onder redactie van Theo van Baaren en Gertrude Pape, 1941-1944. Verhalen, gedichten, cadavres-exquis, collages, tekeningen, foto's, objecten* (Meulenhoff, Amsterdam 1981).
- ¹⁶ Dagboek L.Th. Lehmann, Letterkundig Museum.
- ¹⁷ *Ibid.* Het betreffende 'cadavre exquis' is vermoedelijk verloren gegaan.
- ¹⁸ Collectie *De Schone Zakdoek*, Letterkundig Museum: B 104 P. Brinkman heeft het verhaal gedateerd in 'maart 1944' en een van de illustraties op '12-3-44'. Hoe het verhaal dan toch in het januari-nummer van 1944 is terechtgekomen, is onbekend.
- ¹⁹ Piet Calis, *Het ondergronds verwachten. Schrijvers en tijdschriften tussen 1941 en 1945* (Amsterdam 1989) p. 97. Deze informatie stemt overeen met wat ik mij vaag herinner van wat Brinkman mij verteld heeft.
- ²⁰ Piet Calis, *id.*, p. 101.
- ²¹ Brief van Cornelia Brinkman aan A. Roland Holst, 13-2-1949, Letterkundig Museum.
- ²² Een paar van de 83 overgebleven exemplaren zijn te zien op de website www.corneliabrinkman.nl.
- ²³ Brief van A. Roland Holst aan Cornelia Brinkman, 27-2-1949, privé-archief. Ook een lijst waarin hij zijn favorieten opsomt is bewaard gebleven. Het geciteerde brieffragment is te zien op de website.
- ²⁴ *Nederlandsche bibliographie. Maandblad voor boekenvrienden* 91 (1948) nr. 1 (febr). Deze recensie werd ook opgenomen in: Dick Slootweg & Paul Witteman (red.), *Hoei Boei!* (Erven Th. Rap, Baarn 1980) p. 35-36, en *id.* (red.), *De Avonden, een kleine reünie* (Th. Rap, Amsterdam 2007), p. 53-54.
- ²⁵ Brief van A. Roland Holst aan Cornelia Brinkman, 1-6-1949, privé-archief.

Na mij zullen er nog slechts
boekhouders zijn

Mitterrand, held van Hollande

NRC Handelsblad, 10-3-2016

Kabinet vecht tegen
boekhoudersimago

de Volkskrant, 21-9-2016